

Bokanmeldelser

Anne-Lise Løvlie Schibbye:
FAMILIEN: TVANG OG MULIGHET
 Om samspill og behandling.
 Universitetsforlaget 1988.

Anmeldt av Jan Erik Waastad

Anne-Lise Løvlie Schibbye har med boken «Familien: Tvang og mulighet», tatt sikte på å gi en innføring i familiesamspill og familierapeutisk praksis, på bakgrunn av en teori om interpersonlige relasjoner.

Arbeidet med denne teorien ser ut til å ha pågått over flere år. I forfatterens bøker fra 1982 «The Self» og «The Self of the therapist», er det selvets opphav og utvikling som drøftes ved hjelp av teorier om relasjon innenfor en dialektisk og fenomenologisk referanseramme.

I Løvlie Schibbyes nye bok om familiesamspill og behandling utvikler hun og nyanserer sin dialektiske selvmodell. Dette gjøres ved så å si å sette selvmodellen i etterprøvbar bevegelse i en familiekontekst. Helt sentralt står forfatterens antakelse om menneskets samtidige behov for både å oppleve tilknytning og avgrensning i forhold til andre mennesker. Utfra dette perspektiv prøver forfatteren å vise hvorledes forutsetningene skapes for både formen på og utfallet av selvbevarelsesdilemmaet.

I denne bokomtalen vil jeg konsentrere meg om det jeg oppfatter som tre hovedaspekter ved Løvlie Schibbyes prosjekt, nemlig beskrivelse, forklaring og håndtering av samspill og samspillsproblematikk. Denne tredeling er også relevant i forhold til spørsmålet om teoretisk konsistens. Med dette mener jeg at enhver vitenskapelig beskrivelse bygger på begreper som står i et nært forhold til en bestemt virkelighetsoppfatning. Denne bakenforliggende virkelighetsforståelse blir i vitenskapelige arbeider sjelden tilstrekkelig tydeliggjort. Metateorien forblir således oftest det stumme møte-

sted mellom filosofisk grunnlagsprobematikk, vitenskapsteori og de enkelte psykologiske teorier. Den siste type teorier er det som intenderer å påpeke evt. forklare spesifikke psykologiske sammenhenger eller invarianser, samt være retningsgivende for praksis.

Styrken i Løvlie Schibbyes bok ligger nettopp i den utførlige behandling av triaden metateori-teori-metodologi, der hvert trinn i teoridannelsen redegjøres for, og samtidig tydeliggjøres som forutsettende for de øvrige. På denne måten unngår forfatteren å operere med implisitt grunnlagsfilosofi, som bare indirekte kan gjøres til gjenstand for kritisk analyse. Samtidig blir det mulig å følge en konsekvent og ubrutt linje fra forutsettende grunnlagstenkning, via psykologisk teori til behandlingssituasjon.

Første trinn i oppbyggingen av teorien har jeg følgelig valgt å kalle teoriens ontologiske*) og epistemologiske**) basis. Her fremstår énverdensperspektivet som helt fundamentalt. Dette grunnsyn representerer en helhetstenkning om verden som én sammenhengende enhet, der intet kan eksistere alene eller forstås isolert fra sin sammenheng. Dette er slett ingen ny idé. Ikke bare i østerlandsk tenkning, men også i europeisk filosofi har enhetstanken hatt sine representanter fra oldtiden av, gjennom middelalderen og renessansen og til vår egen tid. Nytt er det at helhetsperspektivet nå knyttes an til moderne vitenskapsteori. Det var i lys av kvantefysikernes arbeider i 1920-årene at denne vitenskapsteori fikk sitt paradigme-gjennombrudd. Nå er denne tenkningen blitt ført videre av andre vitenskapsgrener som biokjemi og økologi.

Det mest iøyenfallende ved dette perspek-

*) ontologi = læren om det værende. Filosofisk disiplin som tar opp fundamentale problemstillinger omkring virkelighetens natur, som ikke behandles i de enkelte fagvitenskaper.

**) epistemologi = erkjennelseslære. Filosofisk disiplin som tar opp problemstillinger omkring erkjennelse og kunnskapstilegnelse overhodet.

tiv må være formodningen om virkelighetens mangfoldighet og uendelige muligheter. Vår verden blir i dette paradigme en kontinuerlig pågående prosess, som vi ikke uten videre kan melde oss ut av eller distansere oss fra som observatører. I dette paradigme er det dessuten vi selv som skaper forutsetninger for hva vi vil finne i vårt møte med verden.

For ikke å miste oversikten i dette mangfoldet og mulighetenes univers, anvender Løvlie Schibbye dialektikkens ordnede prinsipp. Hun legger i boken stor vekt på å redegjøre for bruken av dialektisk tenkning i sitt forsøk på å forstå psykologiske problemer.

Det er ikke som filosof, men som psykolog hun behandler dette emne, og jeg synes hun klarer å overbevise leseren om at dialektikk virkelig kan være illustrativt på forståelsen av samspill. Hvert individ i en familie eller pardannelse vil i dette perspektivet kunne betraktes som deler eller sider av en større helhet. De enkelte enhetene eller sidene i helheten, viser til hverandre, utsier noe om hverandre og forutsetter hverandre, slik forfatteren ser det. Når et individ beskrives som, og opplever seg som vanskelig i en familie, må dette alltid sees på i relasjon til de andre familiemedlemmene og i forhold til familien som helhet. Det er disse relasjoner som utgjør problemets meningskonstituerende sammenheng. Ved hjelp av begreper som anerkjennelse, tilknytning og avgrensning trer denne meningsbærende sammenheng også etterhvert klarere fram for boksens lesere.

Inspirert av Hagel, viser Løvlie Schibbye oss hvordan begrepet anerkjennelse kan kaste nytt lys over mor-barn relasjonen og parforhold. Det er tilgangen på anerkjennelse og bekreftelse, som skaper forutsetning for de handlinger eller væremåter, som i sin tur kan låse fast eller åpne for vekst i et forhold.

Når Løvlie Schibbye søker til filosofen Heidegger må det være fordi hans erkjennelsesteori kan oppfattes som et psykofilosofisk kompromiss, som bygger bro mellom følelse og erkjennelse, tenkning og virkelighet. Spesielt viktig for forfatteren synes Heideggers

fokus på menneskets felles grunnbetingelser og at det er den praksisnære «væren i verden» som danner utgangspunkt for menneskets opplevelser og erfaringer. I Løvlie Schibbyes teori om samspill blir da også opplevelsen den primære kilde til erkjennelse og refleksjon. Slik nærmer hennes bok seg menneskets eksistensielle hverdag, der de teoretiske begreper søker å synliggjøre menneskets praksisorienterte livsverden. Og denne livsverden, går det opp for meg, handler om både bokens oppdiktete familie, og oss som leser den, – og den samme livsverden som har dannet grunnlaget for det virkelighetssyn som teorien om denne familiens samspill er fundamentert i.

Vi ser av dette den konsekvens for psykologien, at metateori, teori og praksis må konfronteres i møtet med virkeligheten og den aktuelle familie. Psykologen kan mao. ikke fjerne seg fra fenomenet ved hjelp av sin teoretiske overbygging, når overbyggingen slik det lykkes denne forfatteren å vise, har innebygget bakkekontakt.

Det neste nivå i oppbyggingen av Løvlie Schibbyes teori, vil jeg kalle det psykoteoretiske plan. Forfatteren trekker her paralleller mellom sin egen dialektiske teori og moderne psykoanalytisk teori på den ene siden, og systemteori på den annen. Av plasshensyn har jeg trukket fra følgende grunnriss av teorien:

Fra første stund i tilværelsen synes menneskets oppgave å handle om overlevelse. Selvbevarelse blir på denne måten en helt fundamental menneskelig grunnbetingelse, som det ikke er mulig å velge seg vekk fra. Hos det enkelte barn vil imidlertid løsningen på denne primæroppgave avhenge av hvor godt barnet føler seg ivaretatt, og hvor forutsigbare omgivelsene fortøner seg i forhold til barnets egne handlinger.

Gjentatte opplevelser av trygghet og glede, hos et barn som føler seg godt sørget for, eller f.eks. usikkerhet og angst hos et barn som ikke har den nødvendige omsorg, vil påvirke selvfølelsen og væremåten over tid. Minst like viktig som den fysiske overlevelse, vil følelsen av psykologisk overlevelse være. Disse livsimperativer knytter barnet og dets

omsorgsgivere sammen på diverse åpenbare og tilslørte måter. Også barnets omsorgsgivere vil trenge barnet for sin egen del. På denne måten blir den psykologiske avhengigheten gjensidig. Den ytterst vanskelige balansegang mellom avhengighet og selvstendighet, tilknytning og avgrensning, utfordrer selvutviklingsprosessen kontinuerlig gjennom hele livet.

I et dialektisk perspektiv er imidlertid den ene posisjon å betrakte som like viktig som den andre, fordi posisjonene gjensidig konstituerer hverandre. Tilknytning vil derfor forutsette skikkelig avgrensning, på samme måte som genuin selvstendighet må bygge på en opplevelse av ivaretatt avhengighet. I praksis vil i noen familier skikkelig avgrensning individene imellom bli svært vanskelig å oppnå. Det kan her virke som utvikling i retning av individuell selvstendighet, oppleves som truende for familien som helhet. I forfatterens tankegang vil imidlertid det som truer helheten også true den enkelte del. I et slikt perspektiv vil selvutvikling egentlig handle om utvikling av forhold på flere plan. Dette henger sammen med at selvet oppfattes som et forhold som omfatter både individet og omgivelsene, og individets bevissthet om denne relasjon igjen (jfr. Kierkegaard). Slik sett kan heller ikke selvet tingliggjøres eller oppfattes som en struktur, dersom vi skal forstå familiesamspill hensiktsmessig. Ikke desto mindre vil det nettopp være tingliggjøringstendenser i form av f.eks. innnevredede egenskapstilskrivelser en finner i fastlåste par eller familiekonflikter. Dersom også vi som profesjonelle hjelpere mister taket på de sammenvevde og gjensidig betingede samværsmønstrene som på et vis holde familien «oppe», kan vi bidra til ny fastlåsing.

Å være fastlåst i et forhold, kan sammenlignes med å ha mistet sin frihet eller autonomi i forholdet. Begrepet reptisjonstvang fra psykoanalysen, dekker etter min mening mye av det samme, selv om fokus ikke er på relasjonen men på individet. En annen måte fastlåsthet kan illustreres på er gjennom bruken av det eksistensialistisk fargede begrepet reifisering eller tingliggjøring. Det å være

fastlåst blir innenfor denne rammen å ha latt seg tingliggjøre i relasjonen, dvs. å ha oppgitt sin subjektstatus for isteden å leve gjen tatt eller repeterende som et objekt i forhold til andre. Fastlåstheten kan i kommunikasjonsteoretisk perspektiv sees på som den dobbeltbundnes manglende evne til å meta-komminisere, dvs. påpeke situasjonens absurditet. Bare på denne måten ville det bli mulig å overskride systemets patologiske rammebetingelser. Bateson reviderte senere sin dobbeltbindingsteori, slik at det ble umulig å bruke begrepet offer i tradisjonell forstand. Så lenge all kommunikasjon og samhandling i en familie er å betrakte som sirkulære fenomener, vil også vanlig årsakstenkning komme til kort. Bateson la mao. vekt på egenskapsdefinisjoner som uttrykk for forhold mellom relaterbare enheter i et system, altså ikke egenskaper ved tingene eller personene i seg selv.

Når dette tas opp her er det fordi jeg mener Løvlie Schibbye i stor grad inspireres av Bateson i sin relasjonstenkning. Når hun også anskueliggjør fastlåste samhandlingsmønstre ved hjelp av Hegels problematisering av herre/trell forhold, ser vi ennå tydeligere hvorfor fastlåstheten må bli gjensidig, der trellens lenker også låser herren fast i avhengighet. Vi får bokstavelig talt en dobbeltbinding mellom den som binder og den som blir bundet. Forskjellige fasetter av denne kjennsgjerning belyses i boken «Familien: Tvang og mulighet», og speiles i forhold til begrepene anerkjennelse, refleksjon og avgrensning.

Det er maktpåliggende for forfatteren å vise at veien fra fastlåst tvang til frigitt mulighet kan åpnes ved hjelp av refleksjon og selverkjennelse næret av en gryende følelse av anerkjennelse og trygghet. Det er bare som anerkjent og akseptert at genuin selvrefleksjon og dermed også differensiering blir mulig. Det er den trygge tilknytning som bl.a. Spitz, Mahler og Bowlby omtaler som muliggjør vellykket separasjon og påfølgende avgrensning. Som mangelfullt avgrenset står imidlertid individet uten tilstrekkelig psykologiske grenser vis à vis omverdenen. For å verne seg mot trusselen om selvoppløs-

ning, blir det derfor en rekke følelser, egenskaper, eller sider ved seg selv som individet ikke tør vedkjenne seg. Disse forblir ubevisste i betydningen ikke erkjente. Forfatteren understreker her sterk at de følelsene som vi har stengt av for, blir vi ikke ferdige med. Vi må så å si leve dem ut, forholde oss til dem om igjen og om igjen i andre. Disse eventuelle andre gjør dette mulig for oss fordi de heller ikke selv er tilstrekkelig avgrenset i forhold til andre.

Vi ser av denne lille skissen at mønsteret for samhandling i Løvlie Schibbyes perspektiv formes som et resultat av en horisontal og vertikal dialektikk. Sagt på en annen måte skapes samhandlingsmønsteret som et manifestert utfall av intrapsykiske og interpersonlige relasjoner, hvor grensene mellom det indre og det ytre ikke eksisterer i vanlig forstand, fordi disse to referanser er to sider av samme prosess. En søkning utover i retning av å forstå relasjon, blir dermed også en reise innover i det enkelte, og omvendt.

Mye av det nødvendige teorigrunnet og begrepsapparatet for utprøving av hypoteser i møtet med familier i terapi, har forfatteren med seg fra kjente bilder. Både Wynne, Laing, Stierlin, Boszormenyi-Nagy, Lidz og Minuchin har fått bred omtale i boken. Jeg synes imidlertid bidragene fra eldre og nyere psykoanalytisk tenkning kunne vært bedre representert. Det slår meg at neo-freudianeren Sullivan, bare såvidt er nevnt. Hans teori om interpersonlige relasjoner synes svært relevant i forhold til det Løvlie Schibbye er opptatt av. Sullivan antok at opplevelsen av angst virket markant inn på samhandlingsmønsteret. Han så også at individets igangsetting av såkalte sikkerhetstiltak, skapte interpersonlige problemer bl.a. ved uklar kommunikasjon, som kunne forverre situasjonen på sikt. Sullivan godtar ikke Freuds forsvarsmekanismer som intrapsykiske av natur, men ser på dem som handlingsmanøvre i en mellommenneskelig sammenheng. Heller ikke godtar han begrepene bevisst/ubevisst, og erstatter dem med «awareness» og «unawareness». Sullivan anvender sitt begrep selv-system, som det samlede repertoire av trygghetsforanstaltninger satt i

interaksjon (H. S. Sullivan, 1953). Løvlie Schibbye på sin side bruker begrepet familieselvet, som det mønster i den pågående prosess som de samlede bevisste og ubevisste relasjoner familiemedlemmene imellom representerer.

Familieselvet som begrep inkorporerer fenomenene symbiose og differensiering. All psykologisk differensiering eller avgrensning, vil på en eller annen måte romme i seg den smertefulle realitet forbundet med menneskets uunngåelige adskillelsesproblematikk. Løvlie Schibbyes opptatthet av psykisk smerte som utgangspunkt for samhandlingsproblematikk og psykopatologi kunne blitt mer fruktbar ved henvisning til Bions originale objektrelasjonstenkning (W. Bion, 1962). Alfa-funksjonen som Bion omtaler, kan erverves på grunnlag av trygghetsformidlende omsorg. I og med denne funksjonen muligjøres også konstruktiv tenkning og transformering av opplevelse til noe meningsfylt som kan kommuniseres eller offentliggjøres. Beta-funksjonen derimot er ifølge Bion tegn på psykopatologi og redusert virkelighetskontakt som følge av manglende opplevelse av empati. Når dette trekkes fram her er det for å poengtere forfatterens egen understrekning at hun utover systemteori, også i stor grad står i gjeld til den psykoanalytiske tradisjon.

Sist men ikke minst vil jeg nevne denne bokens betydning fra en terapeutisk synsvinkel. Første del av den gir, som jeg har prøvd å vise, en omfattende beskrivelse og forklaring av diverse former for familiesamspill, utfra en eksplisitt vitenskapsteoretisk grunnlagsfilosofi. Andre del av boken, spesielt kapitlene 7–9 inkludert appendix I og II, prøver å vise hvorledes de tidligere omtalte samhandlings problemer kan håndteres i praksis. Det «psykoterapeutiske rom» som Løvlie Schibbye prøver å skape er en gjenspeiling av teoriens forklaringsaspekt, og selve forutsetningen for forandring i terapi. Siden manglende anerkjennelse i et psyko-genetisk perspektiv, kan ha skapt hindringer for både refleksjon, differensiering og derav ansvarlig funksjonell samhandling, blir selvfølgelig terapeutens anerkjennelse alfa og

omega for at familien skal våge å arbeide med seg selv, både som familie og aggregat enkeltindivider. Bare som anerkjent vil familien, ifølge forfatteren, kunne begynne det helt nødvendige utsorteringsarbeidet. Dette innebærer at familiemedlemmene sorterer ut sine følelser i forhold til hverandre og mellom familien og omverdenen. Jeg tenker i denne forbindelse på D. Meltzer, som bortsett fra å være opptatt av dialogperspektivet i terapi, legger meget stor vekt på det han kaller «sortering», spesielt i begynnelsen av et behandlingsopplegg (D. Meltzer, 1967). Med begrepet sortering, viser Meltzer hvorledes emosjonell forvirring kan oppklares ved sammen med pasienten å finne tilfredsstillende adresse for de hjemløse følelser.

Løvlie Schibbye bruker begreper som riktig og gal utsortering, for å vise hvorledes forskjellige terapeuter klargjør, lokaliserer og begreper opplevelser i en familierapi. Jeg vil anbefale tilbakeholdenhet med hensyn til bruken av begreper som riktig og gal i en teori om samspill og relasjoner som epistemologisk sett legger så stor vekt på forståelsen av fenomener i sin meningsskapende sammenheng.

I denne konteksten vil logisk sett verken familien med sine forutsetninger, eller terapeuten med sin bakgrunn, utsortere galt. For å ta vare på forfatterens syn på psykologisk behandling som en utviklingsprosess, kunne eventuelt begreper som ufullstendig og utilstrekkelig «utsortering» anvendes, ledsaget f.eks. av en målsetningsbasert forholdsreferanse.

Det fremheves at forfatteren ikke tror på noen kjernekonflikt i psykoanalytisk forstand, som terapeuten skal hjelpe klienten med å avdekke som «kjernen i en løk». Dette er forsåvidt en kritikk som jeg mener hun får støtte av fra psykoanalytisk hold. I boka «A new language for psychoanalysis», tar R. Schager et grundig oppgjør med psykoanalysens tingliggjørende begreper, og tendensen til abstraksjon og fremmedgjøring av klientens opplevelser (R. Schafer, 1976).

Om sin terapiform som også søker å unngå risikoen for begrepsmessig manipulasjon av klientene, har Løvlie Schibbye følgende metafor:

«Det dialektiske selvet kan lignedes med et garnnøste der trådene floker seg sammen med andre garnnøster. Terapeut og klient arbeider med å skille ut klientens nøste, — både fra andre nøster og fra terapeutens. Begge arbeider sammen som likeverdige. Terapeuten kan ikke stå utenfor, men må inn i flokene og deretter arbeide med utsortering. Man nøster opp en tråd om gangen — garnnøstene forandres stadig, og det blir mer og mer tydelig hvilke tråder som hører hjemme hvor.» (s. 164).

Men bokas 281 sider viser at det langt fra finnes noen snarvei til «det terapeutiske rom», som jeg har valgt å kalle det. Uten en erkjennelsesteoretisk basis eller «grunnmur», som kan gi skikkelig støtte til «det psykoterapeutiske reisverk», vil også psykologens trygghet kunne utebli i «det psykoterapeutiske rom».

Den foreliggende teori viser at det er i den terapeutiske virkelighet, enten vi jobber med familier, individuelt, eller med begge deler, at vi kan få hjelp til å videreutvikle, og eventuelt forandre «huset» vi praktiserer vår psykologi i. Til dette faglige videreutviklingsarbeid anbefales boken på det sterkeste.

Figurene i boken er oversiktlige og til god hjelp for forståelsen, med noen få unntak. Figur 1 og 2 om menneskets grunnbetingelser virker både originale og interessante, men burde etter min mening rubriseres likt for å hjelpe leseren logisk på vei. Jeg leser dessuten av boken forøvrig at selvbevarelse står i særstilling som menneskelig grunnbetingelse. Dette fremgår ikke av figur 1 og 2.

De ovennevnte innvendinger kan på ingen måte underslå det faktum at dette er blitt en betydningsfull bok, som det blir nødvendig å forholde seg til for psykologer uansett skoleretning.

Referanser

- Løvlie Scibbye, A.-L. *The Self*. Universitetsforlaget, 1982 a.
 Løvlie Scibbye, A.-L. *The Self of the psychotherapist*. Oslo, Universitetsforlaget, 1982 b.
 Sullivan, H. S. *The Interpersonal theory of psychiat*. N. Y. 1953.
 Bion, W. R. *Learning from experience*. N. Y., 1962.
 Meltzer, D. *The psychoanalytical process*. Lond. 1967.
 Scafer, R. *A new language for psychoanalysis*. Nes Haven, Conn., 1978.